

ФЕДІР ПИЛИПОВИЧ МЕДВЕДЄВ
(до 100-річчя від дня народження)

Розвідку присвячено становленню та науковому доробку відомого мовознавця, історика мови, доктора філологічних наук, професора Федора Пилиповича Медведєва, сторіччя від дня народження якого наукова спільнота відзначала в травні 2012 року.

Ключові слова: Харківська філологічна школа, історія української літературної мови, історична граматика, слов'янознавство, українська фразеологія.

Лисиченко Л.А. Федор Филиппович Медведев (к 100-летию со дня рождения). *Статья посвящена становлению и научному наследию известного языковеда, историка языка, доктора филологических наук, профессора Федора Филипповича Медведева, столетие со дня рождения которого научное сообщество отмечало в мае 2012 года.*

Ключевые слова: Харьковская филологическая школа, история украинского литературного языка, историческая грамматика, славяноведение, украинская фразеология.

Lysychenko L.A. Fedir Medved'ev (for the 100 years' anniversary). *The article is devoted to the establishment and scientific heritage of the famous linguist, language historian, Doctor of Philology, Professor Fedir Medvedev, the centennial of which the scientific community celebrated in May 2012.*

Keywords: Kharkiv philological school, Ukrainian language history, historical grammar, Slavonic studies, phraseology.

Харківська філологічна школа — видатне явище в розвитку філологічних наук, яке справляло і справляє вплив на процес фахової підготовки, на наукові пошуки лінгвістів в Україні й далеко за її межами. Ця школа формується від початку XIX ст. й розвивається донині. Вона позначена іменами видатних мовознавців Із.І. Срезневського, О.О. Потебні, Л.А. Булаховського і творчістю багатьох учених, які виробили своєрідний дух цілого напрямку в лінгвістиці. До таких науковців належав і відомий мовознавець, історик мови, доктор філологічних наук, професор Федір Пилипович Медведєв.

Харків на початку XX ст. — це крупний культурний центр України і загалом Російської держави. У перші два десятиліття XX ст. наукові лінгвістичні дослідження розвиваються в традиціях потєбнянської теорії. У пореволюційні роки зі створенням Української держави — УРСР — роль Харкова як провідного наукового центру значно зростає, що було зумовлено, по-перше, великими науковими традиціями міста, а по-друге, тим, що Харків став столицею Української держави. У 1920-ті рр. відбувається соціальне зрушення, і в навчальні та наукові заклади приходять нове покоління. Наука, різні її галузі продовжують розвиватися в загальноєвропейському контексті, спираючись на попередні надбання й досягнення. Не було винятком у цьому і мово- та літературознавство, що виростало на підмурівках, закладених О.О. Потебнею, і вбирало в себе кращі європейські наукові традиції. Такий стан мовознавчих студій дав змогу вченим нашого міста зберегти цілісність наукового процесу, уникнути розриву зв'язків у традиціях між різними поколіннями науковців (незважаючи на величезні соціально-політичні зміни:

світова і громадянська війни, утворення нової держави та ін.). Це виявлялося в збереженні широти поглядів, різноманітності напрямів й аспектів вивчення мови.

Великим випробуванням і для викладачів, і для студентів стала Велика Вітчизняна війна, із фронтів якої не повернулося багато воїнів — студентів і викладачів Харківського університету та Харківського педагогічного інституту. Ще не закінчилася війна, а університет і педінститут розгортають свою навчальну й наукову роботу. Брак викладацьких кадрів зумовлював те, що ряд викладачів працювали в обох навчальних закладах. По війні повертаються з фронту і включаються в активну навчальну й наукову роботу викладачі університету, зокрема мовознавці Ф.П. Медведєв, О.М. Фінкель, літературознавець П.П. Вербицький. Інші приїжджають з евакуації.

Одразу після визволення міста розгортається робота з відновлення університету — важливого наукового осередку не тільки «моей любезной Южной Руси», як писав його засновник Василь Назарович Каразін, але й усього Радянського Союзу: ремонтуються старі й створюються нові приміщення, збираються кадри, формується контингент студентів: для молоді, яка не встигла в силу різних обставин одержати середню освіту до війни, створюються підготовчі курси, де працюють провідні викладачі університету.

Формуються лінгвістичні кафедри в Харківському державному університеті ім. О. Горького і в Харківському державному педагогічному інституті, що в цей час одержує ім'я Г.С. Сковороди. Кафедру української мови в Харківському університеті очолює проф. Ф.П. Медведєв.

Федір Пилипович належав до того покоління, про яке Павло Тичина свого часу сказав: «Чорнозем піднявся і дивиться в очі». Із того чорнозему вийшло багато прекрасних учителів, лікарів, учених, інженерів, які споруджували унікальні будівлі, зросло кілька поколінь інтелігенції. Професор Медведєв завжди пам'ятав, чий він син, і завжди підтримував обдарованих хлопців і дівчат: спочатку — фронтовиків, пізніше — із селян.

Ф.П. Медведєв народився в слободі Семенівці на Воронежчині в селянській родині. У 1929–1931 рр. навчався в педагогічному технікумі (м. Павлівськ Воронежської обл.), протягом 1931–1936 рр. — у Харківському університеті. Кандидатська дисертація «Система сполучників в українській мові» була написана під час навчання в аспірантурі під керівництвом акад. Л.А. Булаховського (1936–1939). 1965 року Ф.П. Медведєв захистив докторську дисертацію на тему «Дослідження з історії української мови. Питання становлення та історичного розвитку граматичної системи мови».

Навчальна й наукова діяльність Ф.П. Медведєва була пов'язана з викладанням і дослідженням історичної граматики та історії української літературної мови, він викладав ряд спецкурсів зі слов'янського мовознавства. Ф.П. Медведєв працював у вищих навчальних закладах Харкова: Всеукраїнському інституті комуністичної освіти (1933–1935), педагогічному інституті (1935–1941), інституті іноземних мов (1946–1947), університеті, де завідував, як уже було сказано, кафедрою української мови (1947–1975). Протягом 1957–1959 рр. викладав у Варшавському університеті.

Маючи недостатню довузівську підготовку і втративши майже п'ять років наукової діяльності під час Великої Вітчизняної війни, Федір Пилипович багато працював над науковими проблемами, публікував статті, підручники, монографії. Він видав чи не перший у пореволюційні часи підручник з історичної граматики української мови [2]. Ф.П. Медведєв — автор численних праць з історії української мови, діалектології, сучасної української літературної мови, зокрема фразеології, серед яких: «Історія української мови» (1950), «ГраMATика сучасної української мови» (1951), «Історична граMATика української мови» (1955), «Лексика “Енеїди” І.П. Когляревського» (1955, у співавторстві), «Українські грамоти XIV–XVI ст.ст.» (1962), «Система сполучників в українській мові» (1962), «Нариси з української історичної граматики» (1964), «Вступ до курсу історії української мови» (1967) [1], «Українська фразеологія. Чому ми так говоримо?» [3] (1977, 1978, 1982) та ін.

Проблеми історії мови та фразеології стали предметом дослідження учнів проф. Ф.П. Медведєва. Ним була започаткована велика колективна праця «Словник мови творів Г.Ф. Квітки-Основ'яненка», що була виконана співробітниками кафедри української мови ХДУ і видана в трьох томах у 1978–1979 рр. [4]. Під керівництвом проф. Медведєва був започаткований напрямок із вивчення фразеології української мови, у якому було виконано цілий ряд дисертацій його учнями. Подальший розвиток цей напрямок одержав у Харківському педагогічному інституті (керівник проф. Л.А. Лисиченко) та Луганському університеті (керівник проф. В.Д. Ужченко).

Ф.П. Медведєв був прекрасним організатором наукової й навчальної роботи, багато уваги приділяв підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації. Так, одразу після війни за браком кадрів на кафедрах працювало багато вчителів, які добре вели навчальну роботу, але не брали активної участі в роботі науковій. Тому від самого початку перед науковцями кафедр стояло питання підготовки науково-педагогічних кадрів через аспірантуру. Відповідну роботу проводили переважно науковці ХДУ, мовознавців-українців готували в університеті — доцент Ф.П. Медведєв, у педінституті — доцент О.Я. Петренко. Серед учнів проф. Медведєва — цілий ряд науковців — у майбутньому докторів наук, професорів — В.С. Калашника, Л.А. Лисиченко, В.Д. Ужченко, О.С. Юрченко, а також ціла плеяда кандидатів наук.

О.М. Фінкель, М.М. Баженов, В.П. Невзорова-Бесєдіна, Ф.П. Медведєв, О.Я. Петренко підготували нове покоління мовознавців, яке успішно продовжує традиції Харківської лінгвістичної школи. У Харківському університеті й Харківському педагогічному університеті сформувалися наукові колективи, які нарівні з традиційними напрямками дослідження в галузі сучасної української та російської мов, історії мов та діалектології плідно розвивають нові напрямки, використовуючи здобутки передової наукової думки (математична лінгвістика, лінгвостилістика, антрополінгвістика та ін.). Імена професорів В.В. Акуленка, Л.Г. Авксентьєва, В.С. Калашника, Л.І. Коломієць, І.В. Муромцевої, А.О. Сващенко, Л.Ф. Тарасова, Г.І. Шклярєвського, С.Х. Широкоград, О.С. Юрченка (ХНУ), А.Т. Гулака, С.І. Дорошенка, Г.Ф. Калашникової, Л.А. Лисиченко, С.В. Ломакович, О.Г. Муромцевої,

К.М. Плиско, І.І. Степанченка, А.П. Ярещенка (ХНПУ) та ін. широко відомі в наукових колах України.

Добру пам'ять про вченого і вчителя Ф.П. Медведєва зберігають його учні — науковці й численні вчителі-словесники.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вступ** до курсу історії української мови : [учбовий посібник] / Ф.П. Медведєв; За ред. І.К. Білодіда. — Х. : Вид-во ХДУ ім. О.М. Горького, 1967. — 150 с. 2. **Медведєв Ф.П.** Історична граматики української мови. Короткий нарис / Ф.П. Медведєв. — Х. : Вид-во «Харківського ордена трудового червоного прапора» Державний університет імені О.М. Горького, 1955. — 215 с. 3. **Медведєв Ф.П.** Українська фразеологія. Чому ми так говоримо? / Ф.П. Медведєв. — К. : Вища школа, 1977. — 232 с. 4. **Словник** мови творів Г. Квітки-Основ'яненка : У 3 т. — Т. 1 : А — кладовити (1978); Т. 2 : кланятися — приклад (1979); Т. 3 : прикладати — Я (1979). — Х. : Вид-во «Харківського ордена трудового червоного прапора» Державний університет імені О.М. Горького, 1978—1979.